

A.Y.Kəlbəliyev
i.e.d., prof, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
elmar.abd60@gmail.com
E.E.Abullayev
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 07.04.23

The article was received by editorial board on: 07.04.23

Статья принята к печати: 07.04.23

VERGİ UYGUNLAŞDIRILMASININ İQTİSADİ CƏHƏTDƏN ƏSASLARI

Xülasə

Aparılan tədqiqat üzrə, vergilərin uyğunlaşdırılması prosesinin iqtisadi integrasiya prosesində iştirak edən ölkələr üçün əhəmiyyətini və bu prosesin nəticələrini ətraflı şəkildə açıqlayır. Vergilərin uyğunlaşdırılması prosesinin ölkələrarası ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləmək, vergi sistemlərindəki fərqlərin nəticəsi olan mənfi təsirləri minimuma endirərək əmtəə və maliyyə bazarlarında rəqabətin təhrifini məhdudlaşdırmaq və istehsal amillərinin iqtisadi cəhətdən səmərəli yerləşdirilməsini təmin etmək üçün vacib olduğu vurğulanır.

Açar sözlər: vergi, uyğunlaşdırma, iqtisadi integrasiya, ölkələrarası ticarət, vergi sistemləri, mənfi təsir, əmtəə bazarı, maliyyə bazarı, rəqabət təhrifi, istehsal amilləri, səmərəlilik, yerləşdirilmə.

GİRİŞ

Vergi uyğunlaşdırılması, ölkələrarası iqtisadi əlaqələr və ticarət sahəsində ciddi bir məsələdir. Bu proses, ölkələr arasında vergi sisteminin uyğunlaşdırılması və vergilərin müəyyən edilməsi üçün qarşılıqlı təşəbbüsləri ifadə edir. Bu tədbirlər, ölkələrarası ticarətin və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləmək, ölkələr arasında mənfi təsir yaradan vergi fərqliliyini minimuma endirərək əmtəə və maliyyə bazarlarında rəqabətin təhrifini məhdudlaşdırmaq və istehsal amillərinin iqtisadi cəhətdən səmərəli yerləşdirilməsini təmin etmək məqsədini daşıyır.

Vergi uyğunlaşdırılması, ölkələr arasında müxtəlif vergi sistemlərinin fərqliliyinin səbəb olduğu problem və münaqişələrin həllinə kömək edir. Məsələn, ölkələr arasında qarşılıqlı ticarət edən şirkətlərin hər bir ölkədə müxtəlif vergi öhdəliyi olması, şirkətlərin maliyyə bazarlarında konkurentliyini məhdudlaşdırır və vergi ödənişlərinin idarə edilməsində təhlükələr yaradır. Vergi uyğunlaşdırılması prosesi bu məsələləri aradan qaldıraraq ölkələrarası ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləyir.

Qloballaşma kontekstində vergi uyğunlaşdırılması

Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr və ticarət sahəsində vergi sisteminin uyğunlaşdırılması müxtəlif dövlətlər arasında mühüm bir məsələdir. Bu proses ölkələrarası ticarətin və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləmək, ölkələr arasında mənfi təsir yaradan vergi fərqliliyinin minimuma endirilməsi və əmtəə və maliyyə bazarlarında rəqabətin təhrifinin məhdudlaşdırılması və istehsal amillərinin iqtisadi cəhətdən səmərəli yerləşdirilməsinin təmin edilməsi məqsədini daşıyır.

Müxtəlif dövlətlər arasındakı vergi sistemi fərqliliklərinin səbəb olduğu məsələlərin həllinə kömək edən vergi uyğunlaşdırılması prosesi, beynəlxalq ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləmək üçün əhəmiyyətli bir addımdır. Özünəməxsus maliyyə bazarlarının yaranmasına və istehsal amillərinin beynəlxalq ölçüdə səmərəli yerləşdirilməsinə səbəb olan istehsal faktorlarının hərəkətililiyindəki artım və korporasiyaların beynəlxalq ölçüdə istehsalının və idarə edilməsinin tətbiq olunması vergi uyğunlaşdırılması prosesinin bir nəticəsidir.

Qloballaşma proseslərinin inkişafı vergi tənzimlənməsinin beynəlxalq səviyyəyə keçirilməsini tələb edir ki, bu da vergi sistemlərinin yaxınlaşmasına səbəb olur. Bu yaxınlaşma

fərdi ölkələrin iqtisadiyyatında vergitutma səviyyələrinin yaxınlaşması ilə ifadə olunan vergi sistemlərinin yaxınlaşması ilə əlaqəlidir.

Vergi uyğunlaşdırılması prosesi hər bir dövlətin milli vergi qanunlarını və siyasətini uyğunlaşdırmaq məcburiyyətini özündə cəmləyir. Buna görə də vergi uyğunlaşdırılması prosesi ən çox müzakirə olunan məsələlərdən biridir və beynəlxalq ticarət sahəsində daha yaxşı və effektiv iqtisadi əməkdaşlığı təmin edə bilər.

Son araşdırmalara əsasən vergi uyğunlaşdırılmasının iqtisadiyyatın tənzimlənməsində rəşional vergi mexanizmlərinin seçimi probleminin həllinə kömək edən bir addım olduğunu göstərir. Bu proses vergi siyasəti, vergi strukturu və prinsipləri və milli vergi qanunlarına uyğunluğun təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra addımlar tələb edir. Ən əhəmiyyətli nəticələrindən biri beynəlxalq ticarət və iqtisadi əlaqələrin artması ilə əlaqədar dünya iqtisadiyyatında keyfiyyətli dəyişikliklərin olmasıdır. Vergi uyğunlaşdırılması prosesi dünya iqtisadiyyatında qlobal bazarların yaranmasına və özünəməxsus maliyyə bazarlarının inkişafına da səbəb olur.

Ən çox müzakirə olunan vergi uyğunlaşdırılması prosesi həm dövlətlər arasında, həm də beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar arasında həyata keçirilən danışıqlarda əsas mövzulardan biridir. Bu proses iqtisadiyyatın tənzimlənməsi, vergi siyasəti və milli vergi qanunlarının uyğunlaşdırılması və dünya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli dəyişikliklərin olmasını təmin edir.

Vergi uyğunlaşdırılması prosesində vergi sisteminin fəaliyyət səmərəliliyinin artırılması yolları

Vergi uyğunlaşdırılması beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın artan kontekstində fərqli dövlətlərin milli vergi sistemlərinin uyğunlaşdırılması ilə əlaqədar bir prosesdir. Bu proses vergi strukturlarının və prinsiplərinin uyğunlaşdırılması, vergi islahatının ümumi istiqamətini və vergi siyasətini daxil edir. Vergi uyğunlaşdırılması vergi dərəcələrinin uyğunlaşdırılması, vergi bazalarının uyğunlaşdırılması, vergi strukturlarının uyğunlaşdırılması və vergi idarəetməsinin uyğunlaşdırılması kimi fərqli sahələrdə müvafiq addımların atılmasını daxil edir.

Hal-hazırda Avropa İttifaqı (Aİ) üzrə ən yüksək vergi dərəcələri Macarıstanda 27%, İsveç və Danimarkada 25% təşkil edir. Vergi uyğunlaşdırılması Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV) dərəcələrinin dəyişdirilməsinə məcbur edən, milli büdcələrdə gəlir itkisinə səbəb olan bir prosesdir. Vergi uyğunlaşdırılması vahid bazarın yaranmasını, investisiya həcmi artırmağı və kapitalın hərəkətini təmin etməyi hədəfləyir. Bu narahatlığı aradan qaldırmaq üçün bölüşdürülmüş və bölüşdürülməmiş mənfəətin "ikipilləli üsul" və ya "ayrı-ayrılıqda dərəcə üsulu" ilə vergiyə cəlb edilən şirkətlərin gəlirlərinə vergilər, kapital əməliyyatlarına vergi, faiz və dividendlərə görə vergi kimi vergi tədbirləri həyata keçirilir. Vergi uyğunlaşdırılması fərdi ölkələrin milli vergi sistemlərinin yaxınlaşmasına və beynəlxalq səviyyədə uyğunlaşdırılmış bir vergi siyasətinin tətbiqinə dəlil olaraq qarşıya çıxır.

Cədvəl 1

Avropa İttifaqı Ölkələrində ƏDV dərəcəsi

Ölkə	Standart dərəcə			
	2000	2010	2012	2021
Avstriya	20	20	20	20
Belçika	21	21	21	21
Bolqarıstan	20	20	20	20
Birləşmiş Krallıq	17.5	17.5	20	20
Macarıstan	25	25	27	27
Almaniya	16	19	19	19
Yunanıstan	18	23	23	24
Danimarka	25	25	25	25
İrlandiya	21	21	23	23

Spaniya	16	18	18	21
İtaliya	20	20	21	22
Kipr	10	21	22	19
Latviya	18	21	22	21
Litva	18	21	21	21
Lüksemburq	15	15	15	17
Malta	15	18	18	18
Hollandiya	17.5	19	19	21
Polşa	22	22	23	23
Portuqaliya	17	21	23	23
Ruminiya	19	24	24	19
Slovakiya	23	19	20	20
Sloveniya	19	20	20	22
Finlandiya	22	23	23	24
Fransa	19.6	19.6	19.6	20
Çexiya	22	20	20	21
İsveç	25	25	25	25
Estoniya	18	20	20	20

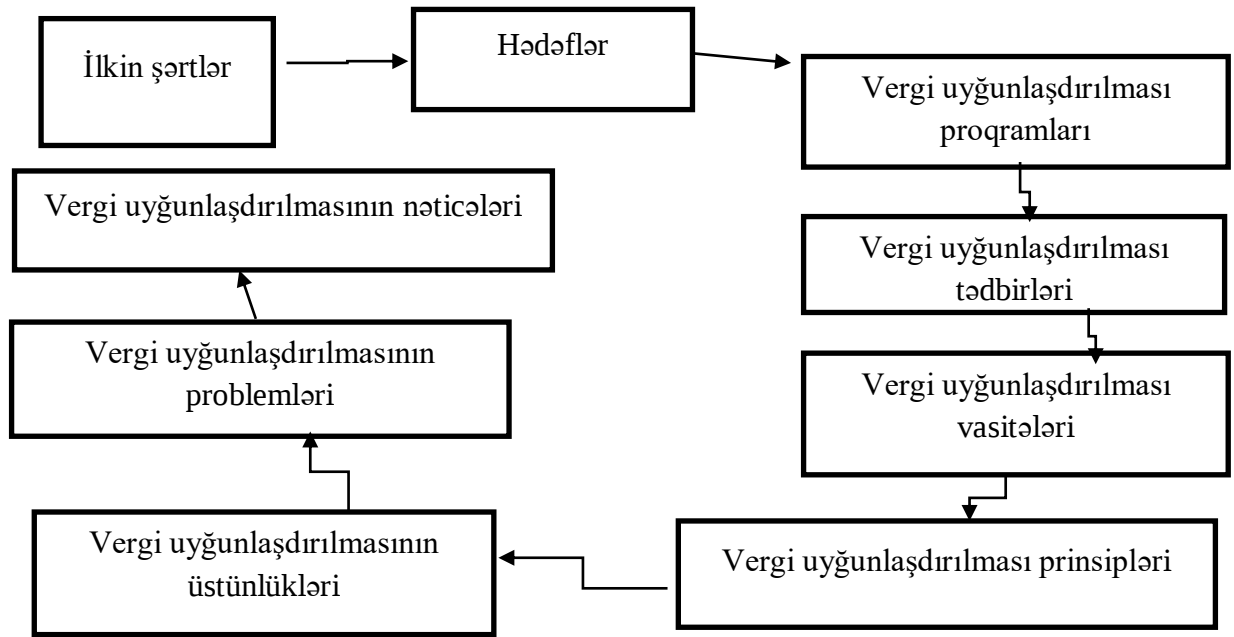
Mənbə: <https://www.oecd.org/tax/consumption/vat-gst-rates-historical-tax-database.xlsx>

Vergilərin uyğunlaşdırılması iqtisadi integrasiya prosesində iştirak edən ölkələrə aşağıdakı üstünlükləri gətirir:

- vergi sistemlərindəki fərqlərin nəticəsi olan mənfəət təsirləri minimuma endirir;
- əmtəə və maliyyə bazarlarında rəqabətin təhrifini məhdudlaşdırır, istehsal amillərinin iqtisadi cəhətdən səmərəli yerləşdirilməsi və mal və xidmətlərin, əmək və kapitalın ölkələrarası hərəkətinin optimallaşdırılması üçün daha əlverişli şərait yaradır;

Ölkələrarası ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafını dəstəkləmək üçün vergilərin uyğunlaşdırılması mühüm bir amildir. Bu proses, ölkələrarası arzuolunmaz vergi rəqabətini aradan qaldırmağa kömək edir və daxili gömrük nəzarətini aradan qaldırmaq üçün də lazımdır. Vergilərin uyğunlaşdırılması, integrasiyada iştirak edən dövlətlər üçün bir risk də yaradır, çünki vergi sistemlərinin yaxınlaşması prosesi, dövlətə onun vergi rejimini və vergi dərəcələrini müəyyən etmə və saxlamaq hüququnu itirmə riski gətirir. Vergitutmanın uyğunlaşdırılması, bazar vergisinin uyğunlaşdırılması kimi xarakterizə edilə bilər və ölkələrarası iqtisadi münasibətlərin davam edən qloballaşmasına reaksiya kimi nəzərdən keçirilir.

Sxem 1. Vergi uyğunlaşdırılması mexanizması



Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda vergitutmanın uyğunlaşdırılması milli iqtisadiyyatların struktur və sektor kontekstində əhəmiyyətli bir yer tutur. Bu, vergi gəlirlərinin büdcədəki önəmini və vergi sistemlərinin təkmilləşdirilməsini nəzərə alır. Vergitutmanın uyğunlaşdırılması vahid vergi sisteminə uyğunluq və dolayısı vergilərin minimal səviyyədə tətbiq edilməsi məqsədilə həyata keçirilir. Vergitutmanın bu formalaşdırılması ölkələrarası iqtisadi əlaqələrin inkişafına və arzuolunmaz vergi rəqabətinin qarşısını almağa kömək edir.

Vergitutmanın uyğunlaşdırılması daxili gömrük nəzarətinin aradan qaldırılması və ölkələrarası ticarətə rahatlıq və şəffaflıq gətirir. Vergi strukturlarındakı fərqlər belə təsir göstərir ki, bu, milli iqtisadiyyatların struktur və sektor kontekstində müxtəlif tədbirlər tətbiq etməsinə imkan verir. Vergitutmanın uyğunlaşdırılması integrasiya qruplaşmalarının, beləliklə Gömrük İttifaqının, üzv dövlətlər arasında mərhələlərlə həyata keçirilməli və vergi sistemlərinin yaxınlaşması prosesi nəzarətdən kənarda saxlanmamalıdır. Bu, milli iqtisadiyyatların vəziyyətinə müsbət təsir göstərəcək və vergi sistemləri üzərində daha çox nəzarət və şəffaflıq yaratmağa kömək edəcəkdir.

NƏTİCƏ

Vergi uyğunlaşdırılması proseslərinin tətbiqi beynəlxalq iqtisadiyyatda əlaqələrin və ticarətin artmasına, bazarların səmərəli işləməsinə və dünya iqtisadiyyatında global bazarların yaranmasına səbəb olur. Bu proses aşağıdakı amilləri də əhatə edir:

- *Vergi məəcəllələrinin və tətbiq prosedurlarının uyğunlaşdırılması:* Dövlətlər vergi qanunlarını və tətbiq prosedurlarını uyğunlaşdıraraq vergitutma məsələlərində şəffaflığı və qanunauyğunluğu təmin etməlidir.

- *Vergi bazalarının uyğunlaşdırılması:* Vergi bazalarının uyğunlaşdırılması ölkələr arasında vergi rəqabətini azaltmaq və bazarların səmərəli işləməsinə təmin etmək üçün mühüm bir addımdır.

- *Vergi dərəcələrinin uyğunlaşdırılması:* Vergi dərəcələrinin uyğunlaşdırılması ölkələrarası ticarət və investisiyaların artmasına kömək edərək dövlətlər arasında rəqabətin təhrifini məhdudlaşdırır.

- *Vergi idarəetməsinin uyğunlaşdırılması:* Vergi idarəetməsinin uyğunlaşdırılması, vergi toplanmasının və idarə olunmasının effektivliyini artıraraq ölkələrarası əməkdaşlığı dəstəkləyir.

- Vergi məlumatlarının mübadiləsi və əməkdaşlığı: Dövlətlər vergi məlumatlarını mübadilə edərək və bir-biri ilə əməkdaşlıq etməklə vergi yayınmalarının və vergi cənnətlərinin qarşısını ala bilər.

- Vergi məsələlərində beynəlxalq standartların qəbulu: Beynəlxalq vergi standartlarının qəbulu ölkələr arasında vergi sisteminin səmərəli işləməsinin təmin edilməsinə kömək edir.

-

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. R. Mason, Federalism and the taxing power. California Law Review-2011.
2. Kəlbəyev Y.Ə. «Vergilər və vergitutma», Bakı, «Təfəkkür» NPM-2004.
3. Yaqubov S.M.və başqaları “Azərbaycan iqtisadiyyatı: inkişaf meyli, strategiyası və problemləri”, Bakı-2001.
4. A. Van Hulst, Remapping the fiscal state after the global financial crisis. Economic Geography-2012.
5. Həsənov M.X. “Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin vergi sistemlərinin formalaşdırılması”, Bakı, Azərneşr-1995.

A.Y.Kalbiyev

Doctor of Economics, Professor, Azerbaijan State University of Economics

E.E.Abdullayev

master student, Azerbaijan State University of Economics

Principles of tax harmonization from an economic perspective

Abstract

This research shows the importance of tax harmonization for countries participating in the process of economic integration and explains the results of this process in detail. Tax harmonization is necessary to support the development of international trade and economic relations, minimize the negative effects resulting from differences in tax systems, and limit distortions of competition in labor and financial markets, ensuring the efficient placement of production factors from an economic standpoint.

Key words: *tax, harmonization, economic integration, international trade, tax systems, negative effects, labor market, financial market, competition distortion, production factors, efficiency, placement.*

А.Ю.Калбиев

д.э.н., профессор, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Э.Э.Абдуллаев

магистрант, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Принципы гармонизации налогов с экономической точки зрения

Резюме

Исследование показывает важность гармонизации налогов для стран, участвующих в процессе экономической интеграции, и подробно объясняет результаты этого процесса. Гармонизация налогов необходима для поддержки развития международной торговли и экономических связей, минимизации негативных последствий, возникающих из-за различий в налоговых системах, и ограничения искажений конкуренции на рынке труда и финансовых рынках, обеспечивая эффективное размещение производственных факторов с экономической точки зрения.

Ключевые слова: *налог, гармонизация, экономическая интеграция, международная торговля, налоговые системы, негативные последствия, рынок труда, финансовый*

рынок, искажение конкуренции, производственные факторы, эффективность, размещение.